

KJELL S. JOHANNESSEN

ANALOGIEN MELLOM BEGREP OG STIL

1. Innledende bemerkninger og problemstilling

Wittgenstein sammenligner et begrep med en stil i malerkunsten. Isolert betraktet kan en slik sammenligning virke både overraskende og forvirrende. Hva har stil i denne forstand å gjøre med vår oppfatning av de menneskelige begrepers natur og virkemåte? Nå er vi selvfølgelig ikke uten holdepunkter når vi skal prøve å utrede innholdet av sammenligningen. Vi kan nyttiggjøre oss både den tekstlige og den metodisk formidlede kontekst. Den første gir seg av seg selv; den andre er derimot vanskeligere å få øye på. Det kreves faktisk en ikke ubetydelig innsats av oss for å komme på høyde med dens mangslungne virkefelt. Vi er derfor tilbøyelige til å glemme den siste og la den første være enerådende. Det kan likevel neppe herske tvil om at den metodisk formidlede kontekst er minst like så viktig for vår forståelse som den tekstelige. Det vil forhåpentligvis fremgå av det følgende. Min arbeidshypotese er altså at det vi får ut av analogien er iallfall delvis bestemt av den synsvinkel vi anlegger. Det kan belegges ved å stille opp mot hverandre to meget forskjellige måter å utlegge

Wittgensteins senfilosofi på - den **logisk-filosofiske** og den **estetisk-filosofiske**.¹ De må i denne sammenhengen tenkes som ganske grove **idealtyper** som indikerer hovedtrekk ved den aktuelle tilnæringsmåten. Deres hovedoppgave er å sortere de foreliggende tolkningsstrategiene som anvendes overfor Wittgensteins tekster i to hovedgrupper.

Spør vi utfra en logisk-filosofisk angrepsmåte, vil man ta det for gitt at Wittgensteins hovedanliggende er av logisk og meningsteoretisk art. Han blir da betraktet som en viderefører og fornyer av den slags problemstillinger som en gang opptok Frege og Russell. Wittgensteins livslange befatning med filosofiens egenart som intellektuell disiplin og hans vedvarende opptatthet av moralske og estetiske spørsmål får karakter av marginalproblemer under denne synsvinkelen. Hans filosofisk-metodiske selvforståelse blir nedtonet og hans insistering på at filosofien ikke kan bidra med teser eller teorier, blir bortforklart. Wittgenstein tillegges **teorier** om en rekke logisk-filosofiske forhold. Noen ganger blir sogar forholdet mellom språk og virkelighet forstått som et mangfold av henvisningsrelasjoner som er konstitutiv for det enkelte uttrykks mening, enten det nå dreier seg om bruksvilkår for språklige betegnelser eller godtagelsesvilkår for utsagn. Man betrakter hvert uttrykk for seg med sikte på å formulere bruksvilkår eller godtagelsesvilkår.² Det dreier seg med andre ord om en utlegning av Wittgensteins senfilosofi som på sentrale punkter minner om de semantiske synspunktene fra den logiske empirismen, selv om de nå opptrer i en bruksteoretisk variant. Man er derfor heller ikke tilbøyelig til å spekulere over den litterære **utformingen** av hans senfilosofiske arbeider. De blir antatt å være tradisjonelle diskursive tekster med en litt utradisjonell fremstillingsform. Deres litterære utforming holdes følgelig for å være uten betydning for deres kognitive innhold.

Dette gir forståelig nok prioritet til visse eksegetiske spørsmål på bekostning av andre. Man vil være tilbøyelig til å begrense seg til den slags problemer som oppfattes som relevante i et logisk-filosofisk perspektiv. Poenger som kunne ha forbindelse med Wittgensteins filosofisyn og metodisk-filosofiske selvforståelse blir simpelthen ikke registrert. Og da er det heller ikke

så merkelig at aspekter av "den selsomme likheten mellom en filosofisk og en estetisk undersøkelse" ikke fanges opp under denne synsvinkelen.³ Derfor er det heller ikke aktuelt å bringe inn den metodisk formidlede kontekst i dette perspektivet. Synet på filosofiens natur antas å ha liten eller ingen betydning for hvordan man utlegger de logisk-grammatiske forhold og deres forbindelse med forskjellige former for naturfakta. Det blir således naturlig å legge vekten på den tekstlige sammenhengen alene. Og den synes å fortelle at det på dagsordenen står et aspekt av problemkomplekset språk-virkelighet, nemlig hvordan språkets foreliggende begrepsdannelser er lydføre overfor den formodete tvang som ligger i de antatt uforanderlige generelle naturfakta. Man vil utelukkende ha øye for relasjonen mellom de språklige uttrykk og bruksbetingelsene av faktisk art. Filosofiens egenart og dens mulige slektskap med kunsten vil ikke være innbefattet i spørsmålets horisont.

Spør vi derimot utfra en **estetisk-filosofisk** tilnæringsmåte til Wittgensteins filosofi, vil hele denne horisonten klinge med når vi nøster opp det arsenal av assosiasjoner som her blir slått an på fantasiens klaviatur. Denne tilnæringsmåten arbeider utfra den grunnleggende innsikt at det består en **internal** forbindelse mellom det filosofiske innhold av Wittgensteins skrifter og arten av deres litterære utforming. Den vektlegger enheten i hans filosofi på bekostning av skillet mellom den tidlige og den sene Wittgenstein. Den forfekter dessuten at det også i senfilosofien forekommer en grunnleggende bruk av skillet mellom det utsigbare og det uutsigbare. Det er filosofiens oppgave å frembringe innsikter av et slags som ikke lar seg utsi på vanlig måte ved hjelp av verbalspråklige midler. Derfor må Wittgenstein gjøre bruk av indirekte meddelelsesmåter i sine filosofiske tekster. Deres mål er ikke å fremsette påstander, men å få leseren til å erkjenne **sammenhenger** av logisk-grammatisk art. Dette henger sammen med det forhold at hans filosofi langt på vei blir oppfattet som et forsøk på å fremskaffe innsikt i **grensene** for den meningsfulle kommunikasjon i alle dens forskjelligartede ytringsformer med tilhørende kontekster. Disse grensevilkårene formodes å ha karakter av **logisk-grammatiske** forhold. De tenkes som et pragmatisk og

kontingent motstykke til Kants betingelser for mulighetene av erfaring overhodet. Men i Wittgensteins tilfelle fremstår de som **mulighetsbetingelser** for den menneskelige kommunikasjon. Naturlig nok vil man under denne synsvinkelen hele tiden være våken for forskjellige slags teknikker som bringer metode, filosofisyn og slektskapet mellom kunst og filosofi i fokus. Det er strenger av dette slaget analogien slår an i det estetisk-filosofiske perspektivet.

På denne bakgrunn blir det ikke urimelig å tro at analogien mellom begrep og stil kan romme flere muligheter enn de som naturlig melder seg i en logisk-filosofisk sammenheng. Vårt eget ståsted synes med andre ord å kunne virke avgjørende inn på det svar vi får når vi spør hvordan denne sammenligningen kan hjelpe oss til en bedre forståelse av begrepenes rolle vis-a-vis naturen og de muligheter vi har for å erkjenne dette. Det kan imidlertid være instruktivt å begynne med den slags svar som faller naturlig innen en logisk-filosofisk tilnæringsmåte og så utvide horisonten litt etter litt.

2. Analogien i logisk-filosofisk belysning

Sammenligningen forekommer i en kontekst i FU hvor Wittgenstein reiser spørsmålet: Kan et begrep noensinne sies å være det eneste **korrekte**? En forsvarlig drøfting av dette problemet vil selvsagt også innbefatte spørsmålet om hvordan man skal forstå **naturens** rolle i den menneskelige begrepsdannelse. Wittgenstein artikulerer problemstillingen på følgende måte:

Hvis begrepsdannelsen lar seg forklare ved naturfakta, skulle vi så ikke interessere oss for det i naturen som ligger til grunn for den, snarere enn for (den logiske) grammatikken? - Vi er visselig også interessert i overensstemmelsen mellom begreper og svært almene naturfakta. (Slike fakta som vanligvis unngår vår oppmerksomhet på grunn av sin almenhet.) Men vår interesse faller nå ikke tilbake på de mulige årsakene til begrepsdannelsen; vi bedriver ikke naturviten-

skap; heller ikke naturhistorie - siden vi også kan dikte opp en naturhistorie for vårt formål.

Jeg sier ikke: var de og de naturfakta anderledes, så hadde menneskene andre begreper (forstått som en hypotese). Men: hvis noen tror at visse begreper er de absolutt riktige, at de som har andre (begreper), ikke innser noe som vi innser - la ham da forestille seg at visse svært almene naturfakta er anderledes enn det vi er vant til, og andre begrepsdannelser enn de tilvante vil bli forståelige for ham.

Sammenlign et begrep med en malemåte: Er da også vår malemåte rent vilkårlig? Kan vi velge en annen etter forgodtbe-
finnende (f.eks. egypternes)? Eller dreier det seg her kun om pent og stygt?" (s. 230)

Her har vi da den fullstendige tekstlige sammenhengen for analogien mellom begrep og stil. Hele dette avsnittet er plassert i direkte forlengelse av de spørsmål som streifes angående "uutgrunnelige belegg" og det å skaffe seg blikk for noe. Denne plasseringen kan imidlertid ikke tillegges altfor stor vekt, siden sjansene er store for at det er utgiverne som har skapt denne konteksten og ikke Wittgenstein selv. Dessuten er ikke disse bemerkningene en del av det berømte avsnitt XI i del II av **Filosofiske undersøkelser** hvor disse temaene blir behandlet. I stedet er de skilt ut som et **selvstendig** avsnitt ved sin nummerring. Avsnittet består utelukkende av de siterte bemerkningene og det betegnes XII. På den annen side er det ikke urimelig å tro at utgiverne har plassert bemerkningene i denne konteksten fordi de har registrert et tematisk slektskap med den foregående teksten.⁴ Ikke noe av sentral betydning for det følgende resonnement er avhengig av at det forholder seg på den ene eller den andre måten, selv om en interpretativ støtte i den videre tekstlige sammenheng ikke hadde vært å forakte når det gjelder utviklingen av den nye forståelsen av analogien.

Ser vi nå nærmere på den tekstlige sammenhengen for analogien mellom begrep og stil - jeg har i det foregående forutsatt at "malemåte" er betydningslikt med "stil" - oppdager vi fort at det gis gode holdepunkter for å oppfatte den som en utdypende kommentar til det spørsmål som reises i de to foregående bemerkningene. Og da fristes vi lett til å tro at det overordnede problem utelukkende angår spørsmålet om våre begrepsdannelser restløst lar seg forklare med henvisning til almene naturfakta. Wittgensteins egne formuleringer synes å invitere til en slik

logisk-filosofisk forståelse av det tema som settes i fokus her: "hvis begrepsdannelsen lar seg forklare ved naturfakta, skulle vi så ikke interessere oss for det i naturen som ligger til grunn for den, snarere enn for (den logiske) grammatikken? - Vi er visseilig også interessert i overensstemmelsen mellom begreper og svært almene naturfakta ... Men vår interesse faller nå ikke tilbake på de mulige årsaker til begrepsdannelsen" (FU, s. 230). I det logisk-filosofiske perspektivet fremstår da den interpretative oppgaven som et spørsmål om å utgrunne hvordan Wittgenstein faktisk forestiller seg forbindelsen mellom begrepsdannelse og almene naturfakta siden den ikke kan tenkes som et årsaksforhold.

En av dem som utlegger Wittgensteins senfilosofi i et slags logisk-filosofisk perspektiv er P.M.S. Hacker. Hos ham er det faktisk mulig å utlede et slags svar på spørsmålet om hva som kan sies å være den **rette** forståelsen av denne forbindelsen.⁵ Hacker ser problemet som et spørsmål om hvordan man skal forstå den logiske grammatikkens autonomi. Språkets logiske grammatikk kan ikke stride mot almene naturfakta. For dens oppgave er ikke å gjengi naturen, men å fastlegge logiske rom for bruken av begreper. Hacker uttrykker det slik:

Facts of nature do not make concepts **correct** or **true to the facts**. But we apply our grammars, use our languages, against a context of normality conditions consisting of very general regularities of nature (**Insight and Illusion**, s. 190).

Hackers ide er at etableringen av logiske rom, dvs. dannelsen av bestemte begreper, bare har et **poeng** under de foreliggende normalitetsbetingelser. Endres disse blir konsekvensen at man ikke lenger kan benytte den delen av våre begrepsdannelser som **ex hypotesi** strider mot de endrede normalitetsvilkår. Det er på denne måten naturen gjør seg gjeldende overfor den logiske grammatikken i språket. I tankene kan vi endre visse helt generelle naturfakta. Da vil vi også kunne erkjenne den begrepsmessige poengløshet som inntreffer i endringens kjølvann. Vi kan f. eks. ikke fortsette våre vanlige praksiser knyttet til kjøp og salg etter **vekt** dersom fysiske objekter grunnløst og tilfeldig endret tyngde og volum hele tiden.

Ifølge Hacker har vi altså her å gjøre med et skille mellom det poengfylte og det poengløse. Det er først når vi formulerer utsagn om naturforhold **utfra** eller **ved hjelp av** de allerede dannede begreper at det gir mening å snakke om **korrekt** eller **ukorrekt**.

Men hvordan skal vi så tolke analogien mellom begrep og stil dersom denne problemforståelsen er den rette? Hva er den i stand til å utrette her? I dette perspektivet synes den å fungere som en slags påminnelse om at naturens tvang gjør seg gjeldende på en indirekte måte i enhver begrepsdannelse, selv om vi faktisk også har vide rammer og betydelig armslag. Iallfall forekommer det rimelig å utlegge Wittgensteins henspilling på stilens virkemåte i den kunstneriske praksis på den måten. Vi kan ikke velge en stil etter behag, selv om det kanskje er det våre dagers postmodernistiske tankegang innebærer. Spørsmålet om stil kan nettopp **ikke** kokes ned til individuelle preferanser angående stytgt og pent. En stil er også et **tidsuttrykk**. Og man velger ikke sin samtid like lite som man velger sine foreldre. Vi kan selvfølgelig her trekke et skille mellom periodestil og personlig stil. Da synes det som om Wittgensteins poeng - i det minste slik jeg har tolket ham - bare angår en periodes stil. Å forstå det slik ville imidlertid innebære å forholde seg ganske overfladisk til hele problemet. For det er ikke mulig for en maler å utvikle en personlig stil som ikke samtidig også er en ekte del av tidsuttrykket. Den individuelle stil er nemlig skapt på grunnlag av og i opposisjon til de rådende stilarter i kunstnerens samtid. Det er derfor tilstrekkelig for Wittgenstein å minne om den milde form for tvang som ligger i periodestilen for å få oss til å innse at forholdet mellom begrep og almene naturfakta ikke må tenkes som et årsaksforhold. Det er imidlertid det vi forledes til å gjøre dersom vi fastholder forestillingen om at noen begreper er absolutt **korrekte**. I stedet bør vi ifølge Hacker oppfatte de almene naturfaktas nærvær som en særdeles kompleks normalitetskontekst for anvendelsen av våre begrepsdannelser. Deres nærvær gjør seg gjeldende på den måten at (deler av) våre begreper blir poengløse dersom et eller flere normalitetsvilkår endres. Det er i denne forstand vi kan forsvare å hevde at den logiske grammatikken er autonom.

Dette utgjør det sentrale innholdet i det vi kan forvente å finne dersom vi reiser spørsmålet om hva sammenligningen mellom begrep og stil omfatter utfra en logisk-filosofisk synsvinkel. Velger vi i stedet den **estetisk-filosofiske** tilnæringsmåten, vil nye aspekter bli tilgjengelige for oss, aspekter som forblir skjult i den andre synsvinkelen. Lys og skygge vil så å si bli fordelt over landskapet på en ganske annen måte og muliggjør dermed en ganske annen forståelse av det. La oss i det følgende se litt nærmere på hvordan landskapet tar seg ut i den nye belysningen. Forskjellene er faktisk ganske slående.

3. En estetisk-filosofisk ansats til utlegning

Den eneste som har tatt opp vår analogi til en litt mer utførlig diskusjon er den amerikanske filosofen, Timothy Binkley, i boken **Wittgenstein's Language**.⁶ Men det skjer i en annen kontekst enn den foreliggende. Han bruker nemlig analogien som et av flere belegg for å etablere at det består en høyst særegen forbindelse mellom filosofi og kunstkritikk. I en forberedende kommentar trekker han et skille mellom to betydninger av "stil". I den ene betydningen brukes dette uttrykket slik at det oppstår en motsetning mellom kunstverkets form og innhold, dets hvordan og dets hva. Poenget med en slik betydning er selvfølgelig å kunne trekke de fornødne distinksjoner for å isolere et bestemt aspekt ved et kunstverk. Dette er da en typisk **analytisk** oppgave. I den andre betydningen er det imidlertid ikke snakk om å artikulere en opposisjon mellom form og innhold. Det er snarere et spørsmål om konsekvent å fastholde **enheten** av form og innhold i kunstverk. I denne betydningen av "stil" dreier det seg altså om å få øye på en helhet utfra bestemte holddepunkter; om å få de enkelte momenter til å fremtre som et enhetlige hele. Med Binkleys egne ord heter det at "(t)he first tries to isolate a point, the second to develop a point of view. Thus one concentrates on drawing distinctions while the other concentrates on revealing connections"

(s. 7). For ham er det da naturlig nok den andre betydningen som er mest aktuell når det gjelder å forstå uttrykket "malemåte" i analogien. Og det er uten tvil et fruktbart synspunkt. På grunn av Binkleys eget siktemål med drøftingen av analogien får vi ingen tematisering av dens tekstlige sammenheng og de problemene den representerer for fortolkningen. Ikke desto mindre kan det være av interesse å se litt nærmere på de to momentene som blir særlig fremhevet i hans utlegning av den.

Det første Binkley peker på er at vi ikke må forstå begrepet om stil som et middel til å klassifisere eller gruppere et emne. Det er noe vi har lett for å gjøre. Men betraktninger over stil kan sies å ha både et aktør-perspektiv og et mottager-perspektiv. I aktør-perspektivet er det mest dekkende å se stil som en malemessig *handlemåte* eller som en adekvat perseptuell *reaksjonsmåte*.⁷ Å beherske eller forstå en stil er ifølge dette å ha evnen til å male eller persipere på bestemte måter. Over tid vil begge deler kunne tenkes å bli endret. En stil er følgelig ikke å betrakte som noe naturgitt, like lite som våre begreper er naturgitte. Begge deler er i aller høyeste grad kulturelle produkter.

I mottager-perspektivet er det enda mer fristende å tenke på stil som et middel til å klassifisere og gruppere noe. Men heller ikke her er det en adekvat oppfatning etter Binkleys mening. For det å si at et maleri er malt i en bestemt stil er noe ganske annet enn å si at det er et oljemaleri. Å tilskrive et maleri en bestemt stil er å gi det en identitet i kraft av å fremheve visse familielike trekk med andre og allerede kjente malerier. Å karakterisere stilen i et maleri er med andre ord å gå god for at visse *sammenligninger* er treffende. Det innebærer å plassere bildet i et allerede eksisterende felt av malerier hvor likheter og forskjeller bidrar til å fastlegge dets uttrykksmessige identitet. Å si om et bilde at det er malt i nyklassisistisk stil er således å invitere ens lesere eller tilhørere til å betrakte bildet i lys av de nyklassisistiske maleriene de måtte kjenne samtidig som en selv går god for at nettopp den sammenligningen er mer treffende enn visse andre som også kunne komme på tale.

Binkley peker dessuten på at det vi oppfatter som stiltrekk ved det kunstneriske uttrykket langt på vei er bestemt av dets kultu-

relle kontekst og plass i historien. For det er holdepunkter av dette slaget som gjør det mulig for oss å foreta innsiktsfulle sammenligninger mellom konkrete kunstverk. Det er dette som gjør at en stil, i likhet med et begrep, har uskarpe kanter. Vi kan aldri fange den i et definitorisk formular. Vi er med nødvendighet henvist til å bygge våre reaksjoner og vår forståelse på mer eller mindre gode eksempler som har en paradigmatliggende funksjon.

Ikke noen av disse momentene er det rimelig å avvise dersom de gis karakter av frittstående assosiasjoner omkring stilbegrepet i wittgensteiniansk ånd. De fleste av dem har også spilt en viss rolle i det vi kan kalle Wittgensteintradisjonen i kunstfilosofien. Dessuten har Wittgenstein selv formulert dem mer eller mindre uttrykkelig rundt om i sine etterlatte verker eller uttalt dem i sine mange forelesninger. Og det skulle være unødvendig å gjenta slike momenter i form av en analogi mellom begrep og stil når man reflekterer i et slags helhetlig perspektiv over den logiske grammatikkens høyst spesielle status. Vi kan med andre ord vanskelig godta at disse momentene gir seg av analogien mellom begrep og malemåte (stil) i dens tekstlige sammenheng. Hacker er på dette punktet en langt mer pålitelig veileder enn Binkley. Vi må derfor vende tilbake til den opprinnelige konteksten og forsøke å forstå analogien utfra den - men i lys av den estetisk-filosofiske tilnæringsmåte, som i dette tilfellet blir den metodisk formidlede kontekst.

4. En praksis-fortolkning av analogien i dens kontekst

Ovenfor pekte jeg på at ingenting av betydning var avhengig av at det bestod en tematisk forbindelse mellom de avsluttende drøftingene i avsnitt XI og de problemer som berøres i avsnitt XII. Det må vi fastholde. Det utelukker imidlertid ikke at det likevel kan være en tematisk forbindelse her. Den må bare etableres

uavhengig av bemerkningenes fysiske sted i teksten. I så fall vil det måtte dreie seg om en eller annen forbindelse med saksforhold av det slaget som vi er i stand til å reagere adekvat på uten fullt ut å kunne artikulere vårt grep på dem ved verbalspråklige midler, slik vi kan reagere adekvat på den minste nyanse i ansiktsuttrykket til den vi elsker uten å kunne redegjøre for grunnlaget for vår reaksjon. Hvis vi kunne snakke om noe slikt som den adekvate reaksjon overfor logisk-grammatiske beskrivelser, så ville den bestå i gjenkjennelse og vilje til å rette seg etter dem. Jeg vil i det følgende forsøke å vise at det faktisk finnes en tematisk sammenheng her. Den går via de hint om filosofisk metode-forståelse som avsnitt XII berettiget kan sies å inneholde.

Først må vi imidlertid undersøke om vi kan si oss enig med Hacker når det gjelder utlegningen av det som er tilgjengelig utfra den **umiddelbare** konteksten, dvs. den tekstlige sammenhengen. Men for å kunne gjøre det, må vi ta stilling til to ganske forskjellige spørsmål:

(1) Kan vi godta Hackers utlegning dersom vi for argumentets skyld aksepterer de begrensninger som er innebygget i den logisk-filosofiske tilnæringsmåten?

(2) Kan vi godta den plass og dermed den betydning analogien får i dette perspektivet?

Man kan lett bli fristet til å svare ja på det første spørsmålet. Gitt at den logisk-filosofiske synsvinkelen representerer en saksadekvat rettesnor, så kan vi også godta at Hacker er på rett spor. Men da blir også analogien å oppfatte som en slags illustrasjon til det logisk-filosofiske hovedpoenget angående begrepsdannelsenes poengløshet under endrede normalitetsvilkår. Vi kan således ikke under noen omstendigheter akseptere **følgene** av å svare bekræftende på det første spørsmålet. Derfor må vi motstå denne fristelsen. Analogien er ikke første og fremst en utfyllende belysning av spørsmålet om hvordan naturen gjør seg gjeldende overfor våre begrepsdannelser dersom dette forholdet ikke kan oppfattes som er årsaksforhold. Jeg vil i det følgende forsøke å vise at spørsmålet om den logiske grammatikkens autonomi innbefatter **mer** enn det som Hacker ser i det.

I min praksis-versjon av det estetisk-filosofiske perspektivet er det på ingen måte naturlig å se analogien som en utdypende kommentar til det problem som berøres i avsnittets første bemerkning.⁸ Faktisk er det mer naturlig å se den som et hint angående karakteren av den **metode** som Wittgenstein gjør bruk av, et hint om at man må være lydhør overfor den stil som blir benyttet i disse bemerkningene. Det er en betraktningssmåte som gir seg av den metodisk formidlede konteksten. Med den som persepsjonsdirigerende horisont, blir det ikke så vanskelig å få øye på muligheten av en slik lesemåte. Hele avsnitt XII kan faktisk sies å være en indirekte omtale av **sammenhengen** mellom grunntrekk ved den filosofiske metoden og spørsmålet om begrepenes autonomi overfor naturen. Allerede i den første bemerkningen i dette avsnittet forekommer det nemlig en henvisning til at den filosofiske metoden inneholder et element av **fiksjon**. Det oppnår han ved å minne oss om at han ikke bedriver hverken naturvitenskap eller naturhistorie "siden vi også kan dikte opp en naturhistorie for vårt formål". Faktisk kan vi si at avsnittet betraktet som et hele ikke bare antydende tematiserer den omtalte sammenhengen mellom filosofisk metode og begrepenes autonomi, det illustrerer også bruken av to av de metodiske grunntrekkene: tanke-eksperimentet og analogien. Derfor kan vi ikke betrakte henvisningen til det diktende innslaget som et tilfeldig innfall av Wittgenstein. Han har sogar selv satt nettopp dette momentet i forbindelse med filosofisk metode: "Philosophie durfte man eigentlich nur dichten".⁹ I så fall er det ikke utelukkende den logisk-filosofiske forståelsen av den logiske grammatikkens autonomi som blir tematisert i avsnitt XII. Den logiske grammatikkens egenart gjenspeiler seg i den filosofiske metodens høyst overraskende karakter. Disse to momentene sies i det estetisk-filosofiske perspektivet å være **internalt** forbundet. Å drøfte den logiske grammatikkens egenart innebærer følgelig i denne konteksten å sette dens sammenheng med filosofisyn og metode på dagsordenen. La oss derfor se hva det er mulig å få ut av analogien under disse interpretative vilkårene.

I forhold til Binkley har vi nå i det minste oppnådd to fordeler. For det første vi har kunnet påvise at det faktisk **finnes** et

forbindelsesledd mellom analogien og den problemstilling som Binkley reiser. Det gjør det mulig for oss å innplassere i vår interpretative ramme de momentene som han fremhever i forholdet mellom begrep og stil, for så vidt de er forenlige med den tematiske styring som gir seg av sammenhengen. For det andre har vi også bidratt til å syligggjøre **karakteren** av denne kontekstuelle bestemte styringen. Vi har sett at det dreier seg om å få i fokus hva slags sammenheng som består mellom begrepsautonomi og filosofisk metode. Analogien må kunne hjelpe oss til å utdype vår forståelse av hva det vil si at våre begreper i en viss forstand er **autonome** overfor naturen samtidig som vi er oss bevisst de begrensninger som ligger i den filosofiske metodens indirekte natur. En slik bevissthet er en frukt av det syn på begrepenes natur og virkemåte som gjøres gjeldende hos Wittgenstein. I praksis-perspektivet er dette et fundamentalt punkt, som kan fastholdes i det følgende formular: Det grep et gitt begrep gir oss på verden kan bare uttrykkes adekvat ved å bli **praktisert**. Dermed er det satt visse uoverstigelige skranker for oss i våre bestrebelse på å artikulere vårt **erkjennelsesmessige** forhold til begreper i sin alminnelighet. Men samtidig får vi et hint om at dette forholdet må utforskes konkret i det mangfold av praksiser hvor det enkelte begrep har en jobb å gjøre. Med dette utgangspunktet kan vi altså finne plass både til Hackers og Binkleys momenter og likevel ha noe av verdi å tilføye. Vi har for eksempel ingen problemer med å godta at avsnitt XII faktisk behandler forholdet mellom begrepsdannelse og naturforhold. Utfra sin logisk-filosofiske tilnæringsmåte er det naturlig for Hacker å konsentrere sin oppmerksomhet om begrepenes autonomi. Men vi har allerede sett at det neppe kan være det hele. Ikke desto mindre kastes det på disse premissene et visst lys over begrepenes egenart gjennom analogien. Binkley er på den annen side ikke særlig opptatt av hva slags hjelp analogien kan gi i det aktuelle tilfellet. Han lar seg forføre av betraktninger omkring begrepet om stil i sin alminnelighet og glemmer fullstendig analogiens tekstlige sammenheng. Indirekte får han likevel understreket at Wölfflins berømte uttalelse også gjelder for begreper. Alt er ikke mulig til alle tider. Begreper dannes på bestemte tidspunkter under gitte historiske betingelser for bestemte formål. I

denne henseende er analogien en påminnelse om at begreper er historiske størrelser. Men det er så pass opplagt at også Hacker kan innbefatte i sin fremstilling. Der er imidlertid et mindre synlig poeng i denne forbindelse, et poeng som bare kan gripes for så vidt man uttrykkelig tematiserer sammenhengen mellom begrepenes autonomi og den filosofiske metodens egenart. Jeg tenker her på det forhold at stilen i et maleri må sies å være **internalt** knyttet til det som fremstilles i maleriet. En maler kan ikke fremvise sin stil **uavhengig** av å male noe. Men heller ikke kan han male noe uten å røpe den. I denne forstand er maleriets stil og dets innhold to sider av samme sak. De er forbundet i et slags **indre** forhold.

Dette indre forholdet gjenfinder vi i relasjonen mellom det fungerende begrep og mulighetene for å erkjenne det som sådant. Begrepet utfolder sin spesifikt begrepsmessige karakter bare når det er i arbeid. Retter vi oppmerksomheten mot selve de begrepsmessige funksjoner i den hensikt å gripe dem i deres utfoldelse, forvandles de til **objekter** for tanken. Det vesentlige ved dem vil da gå tapt, nemlig deres virkemåte qua begreper. Vi vil alltid bare kunne gripe de statiske begrepsstrukturer; det spesifikt dynamiske ved deres natur vil nødvendigvis unnsnippe oss. Hvis vi ikke er helt på det rene med denne høyst egenartede begrensningen i våre muligheter for å erkjenne begrepenes natur og virkemåte, så vil vi lett forledes til å tro at våre beskrivelser av begrepenes nødvendige og tilstrekkelige bruksvilkår faktisk gir oss den hele og fulle sannhet om dem. Men da vil vi altså være forhekset av et **bilde** av deres natur som språket uopphørlig gjentar for oss. Filosofiens oppgave er nettopp å fri oss fra den makt som slike bilder utøver på vår tenkning. Og det gjør Wittgenstein blant annet ved å minne oss om forskjellige slags forhold som angår begrepene i **bruk**. Det er slike forhold han pleier å kalle logisk-grammatiske forhold. Han lager små skisser av tenkte eller faktiske situasjoner (praksiser) hvor begrepene er i bruk. Å beskrive slike praksiser er nemlig å beskrive begreper i bruk. Deres spesifikt begrepsmessige utfoldelse vil da være synlig for enhver i de beskrevne praksiser, selv om vår innsikt ikke lar seg artikulere fullstendig ved hjelp av nødvendige og tilstrekkelige vilkår for bruken. Vi støter her an mot språkets

grenser. Det er slike forhold som betinger valget av en **indirekte** metode i filosofien. Det er uten tvil dette Wittgenstein har i tankene når han sier at praksisene må tale for seg selv, slik han uttrykker det i **On Certainty**.¹⁰ Noe lignende kommer også til uttrykk i hans bemerkning i samme verk om at "vi oppfatter normale omstendigheter (for begrepsbruk), men vi kan ikke beskrive dem presist".¹¹

Ved å fastholde at analogien egentlig gir oss et hint om **sammenhengen** mellom begrepenes autonomi og filosofiens metode er vi kommet på sporet av forhold som vanligvis ikke blir innsett i det hele tatt. På denne bakgrunn og med visse forbehold kan vi således tillate oss å hevde at Wittgenstein i analogien faktisk foretar en slags sammenlignende **sidestilling** av filosofi og kunst. Begrepet blir et metonymisk uttrykk for filosofien mens stilen (malemåten) blir et metonymisk uttrykk for kunsten.

NOTER

1. Skillet mellom en logisk-filosofisk og en estetisk-filosofisk synsvinkel på Wittgensteins senfilosofi er utredet og begrunnet i min artikkel, "Filosofisyn og kunstforståelse hos Wittgenstein", **Filosofisk institutts stensilserie for artikler**, Universitetet i Bergen, Bergen (1984). Det sentrale poenget med denne distinksjonen er å gjøre oppmerksom på den internale forbindelse som finnes mellom Wittgensteins kunstsyn og hans filosofiske arbeidsmåte. Jeg argumenterer her for at skillet mellom det utsigbare og det utsigbare også er virksomt i senfilosofien. I denne nye konteksten får det imidlertid sin anvendelse på det Wittgenstein omtaler som logisk-grammatiske forhold. Momenter av dette slaget lar seg ikke beskrive i noen som helst vanlig forstand, selv om Wittgenstein fremhever beskrivelse som filosofiens eneste oppgave. Den slags beskrivelse det her er snakk om blir formidlet analogisk gjennom fremstillingens stil. Den ytrer seg konkret i tekstenes karakteristiske utforming. De inneholder ingen diskursiv fremstilling av de problemer som behandles. De logisk-grammatiske forhold søkes karakterisert gjennom sammenligninger, utsnitt av dialogiske forløp, overraskende spørsmål, forskjellige slags eksempler, lignelser, etc., etc.
2. Et eksempel fra Wittgenstein-tradisjonen i kunstfilosofien får være tilstrekkelig til å belegge at slike tolkninger faktisk finnes og har vært innflytelsesrike. Jeg tenker her på den forståelsen av Wittgensteins senfilosofi som Morris Weitz legger til grunn i sin berømte artikkel, "The Role of Theory in Aesthetics". Det erklærte formålet med artikkelen er å anvende noen av Wittgensteins synspunkter for å analysere begrepet om kunst. I denne sammenhengen lanserer han også et syn på filosofiens natur i sin alminnelighet: "Filosofiens grunnproblem er egentlig å forklare relasjonen mellom bruken av visse begreper og de vilkår under hvilke de kan sies å bli korrekt anvendt", **Journal of Aesthetics and Art Criticism**, 15. årgang (1956), s. 30. Tankegangen er klart **kasuistisk**. Han forestiller seg at det enkelte begrep kan bli tilfredsstillende analysert uten å ta i betraktning dets forhold til beslektede og omkringliggende begreper. At mer generelle synspunkter på forholdet mellom språk og virkelighet også kunne virke inn på en slik analyse, blir heller ikke overveiet som en seriøs mulighet.

Jeg har kritisert denne oppfatning av Wittgensteins senfilosofi i den lille studien, **Kunst, språk og estetisk praksis**, Filosofisk institutts stensilserie, Universitetet i Bergen, Bergen (1984), s. 15 - 20.
3. Det er Wittgenstein selv som snakker om den "selsomme likheten mellom en filosofisk og en estetisk undersøkelse" i **Culture and Value**, s. 25. I arbeidsmanuskriptet, **Taus kunnskap - noen hovedlinjer** 1987, har jeg undersøkt denne forbindelsen nærmere. Et av de slående likhetstrekkene er det forhold at man på begge områder gjør utstrakt bruk av in-

- transitiv forståelse og indirekte meddelelsesmåter - vel å merke hvis man oppfatter begge deler slik Wittgenstein gjør.
4. Dette kan vi bare få rede på ved å henvende oss direkte til utgiverne. Visse uttalelser synes imidlertid å peke i retning av at avsnitt XII **ikke** er en frukt av redigering. De sier nemlig i en forutskikket bemerkning til **Filosofiske undersøkelser** (vi) at de er ansvarlig for å ha plassert det siste fragmentet i del II på sin nåværende plass, dvs. avsnitt XIV. I så fall innebærer dette at Wittgenstein selv har stilt sammen alle de andre fragmentene. Og da kan det ha noe for seg å se nærmere på den øvrige sammenheng. Han var jo svært opptatt av å synliggjøre forskjellige slags logisk-grammatiske forbindelser ved å "plassere ting side om side", som han selv uttrykte det ved en anledning.
  5. Se P.S.M. Hackers bok, **Insight and Illusion**, revidert utgave, Oxford (1986), s. 191 f. og 251 f.
  6. Den fullstendige referansen til denne boken er: Timothy Binkley, **Wittgenstein's Language**, Martinus Nijhoff, Haag (1973). I dette arbeidet forsøker Binkley å gjennomføre en konsekvent fortolkning av Wittgensteins senfilosofi med utgangspunkt i de ideene om filosofisk metode som er antydnet i landskapsmetaforen og sammenligningen med et album. Begge finnes i forordet til **Filosofiske undersøkelser**.
  7. På dette punktet kan det ha et poeng å minne om at Wittgenstein snakker om **korrekte** dommer i forbindelse med læring av menneskekunnskap. Og korrekte dommer synes å være uttrykk for en type forståelse som **ikke** lar seg formidle direkte i verbal form til andre. Den tilegnes via eksempler, lignelser, analogier, hint, fra den som allerede er i besittelse av den. Se i denne forbindelse min artikkel, "Grunnlagsproblemer og vitenskapssyn i de estetiske disipliner", **NAVF-rapport fra seminar om grunnlagsproblemer i estetisk forskning**, Oslo (1989), s. 14-23, hvor jeg blant annet analyserer karakteren av den estetiske viten etter modell av korrekte dommer.
  8. Praksis-fortolkningen av Wittgensteins senfilosofi har jeg gjennomført i flere forskjellige etapper i arbeider av ulikt omfang. Den opprinnelige utformingen er skissert i min magistergradsavhandling, **Kunst og kunstforståelse** (1966). Den ble langt senere trykket på Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø (1978). En fyldigere utarbeidet versjon finnes i arbeidsmanuskriptet, **Wittgensteins senfilosofi. Et utkast til fortolkning**, Filosofisk institutts stensilsserie nr. 42, Universitetet i Bergen, Bergen (1978). En modifisering og videreføring finnes f.eks. i studien, **Kunst, språk og estetisk praksis**, Filosofisk institutts stensilsserie, Universitetet i Bergen, Bergen (1984); og i artiklene: "The Concept of Practice in Wittgenstein's Later Philosophy", **INQUIRY**, nr. 3, 31. årgang (1988), og "Rule Following, Intransitive Understanding and Tacit Knowledge", som blir trykket i antologien, **Essays in Pragmatic Philosophy**, redigert av Helge Høibraaten & Ingemund Gullvåg, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø (1989).
  9. Denne bemerkningen finnes i **Vermischte Bemerkungen**, utgitt

av Georg Henrik von Wright, Oxford (1980), s. 24. Dette er en tysk-engelsk parallellutgave. Peter Winch har ansvaret for den engelske oversettelsen. Denne samlingen av forskjellige bemerkninger har på engelsk fått tittelen, **Culture and Value**. Det er i og for seg en ganske dekkende tittel med tanke på hva bemerkingene dreier seg om.

10. Se **On Certainty**, Oxford (1969), 139.
11. Denne bemerkningen faller helt i begynnelsen av **On Certainty** hvor det er snakk om hvorvidt man på grunnlag av regler alene kan innse om en feil i bruken av dem er logisk utelukket.